

*Дејан Бурсаћ**

Институт за политичке студије, Београд

ИЗБОРИ У ХРВАТСКОЈ 2020: КРАЈ ДВОПАРТИЗМА?***

Сажетак

Од 2000. године, два велика политичка блока доминирају партијским системом Хрватске: конзервативни, окупљен око Хрватске демократске заједнице, односно лево-либерални, окупљен око Социјалдемократске партије. Динамика односа ове две групације указује на то да се основни политички расцеп налази на линији поделе левице и деснице. Треће опције су с времена на време успевале да на кратак рок представе изазов бипартизму и остваре релативно добре изборне резултате. Међутим, средњорочно, уплив трећих актера је до сада увек био неуспешан и брзо би се утапао у доминантну биполарну поделу, те је систем остајао стабилно двопартијски. Томе је значајно допринео и слаб успех популистичке деснице, будући да је доминантни ХДЗ, захваљујући свом националистичком наслеђу, успешно покривао и тај део идеолошког спектра, заузимајући паралелно позиције етаблиране странке десног центра и популистичко-националистичког покрета, тако предупређујући развој одрживе антиелистичке опције. Председнички избори 2019/2020. године сигнализирани су промену: по први пут десни изазивач (у овом случају независни кандидат Мирослав Шкоро) успева да освоји преко двадесет процената гласова, те ефективно подели гласове деснице и

* Имејл-адреса: dejan.bursac@ips.ac.rs.

** Рад је настао у оквиру научно-истраживачке делатности Института за политичке студије, коју финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја РС.

изазове дисрупцију у до тада релативно стабилном дуалном такмичењу. Шкоро је резултат градио како на дуготрајној потрази дела хрватских гласача за трећом опцијом, тако и на низу мањих националистичких и популистичких странака и покрета присутних у хрватској политици последњих година. Успех на председничким изборима и посебно реакција његових бирача, који се по свој прилици нису утопили у бипартијску поделу у другом кругу избора, сигнализира промену динамике читавог партијског система, могуће већ на парламентарним изборима који ће бити одржани у јулу 2020. године.

Кључне речи: Хрватска, избори, двопартијски систем, ХДЗ, СДП, Мирослав Шкоро, популизам

УВОД

Други круг хрватских председничких избора одржан 5. јануара 2020. године донео је мало изненађење, будући да је кандидат Социјалдемократске партије (подржан од стране још 12 левих, зелених и либералних странака) и бивши премијер Зоран Милановић победио актуелну председницу Колинду Грабар Китаровић – упркос томе што му, пре почетка кампање, анкете нису давале превелике шансе. Милановићева победа би могла да буде најаву повратка СДП-а након серије изборних пораза, али и индикатор стабилности двопартијског система, успостављеног практично након избора 2000. године.

Међутим, право изненађење избора десило се у првом кругу. Популарни певач Мирослав Шкоро, наступио је као независни кандидат подржан од стране низа мањих десничарских партија и анти-естаблишмент покрета, освојивши 24,45% гласова – свега 42 хиљаде му је недостајало за улазак у други круг. Шкорин резултат тако представља највећи успех кандидата изван ХДЗ-СДП дихотомије још од победе Стјепана Месића на председничким изборима 2000. године. Индикативно је што Шкоро долази са десног пола идеолошког спектра, што је до сада било традиционално упориште ХДЗ и одакле, упркос ширини те позиције у Хрватској и учесталој фрагментацији, није било посебно успешних изазивача у

прошлости. Шкорино неутрално држање пред други круг гласања и нарочито понашање његових бирача, који нису, како се можда очекивало, у великом броју подржали кандидаткињу ХДЗ, имплицира могућност рађања одрживије треће опције и угрожавање дводеценијског бипартијског статуса кво – могуће већ на парламентарним изборима, који су првобитно били планирани за крај године, а онда ипак расписани за 5. јул.

ГЕНЕЗА ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА ХРВАТСКЕ

Пре свега, треба поставити питање да ли партијски систем Хрватске, упркос израженом биполарном такмичењу, може бити одређен као двопартијски. Познате типологије партијских система изнели су Сартори, Блондел, Ендру Хејвуд. Последњи наводи просту поделу на једнопартијске, двопартијске, системе са доминантном партијом и вишепартијске системе (Hejvud 2004, 484). Блондел класификује партијске системе узевши у обзир број партија и њихову релативну величину. Према њему, двопартијски системи су они у којима две странке отприлике равномерно деле парламент на половине; док су двоипартијски они у којима једна странка осваја оквирно око 45% места, друга 40%, а трећа не прелази 15% (на основу: Lajphart 2003, 119). По Блонделовој типологији, Хрватска не представља ни двопартијски систем, већ фрагментирани – вишепартијски. Треба појаснити да ипак не говоримо о само две странке (ХДЗ и СДП), већ о два идеолошка блока, која чак не испуњавају ни Блонделов критеријум подршке: од 2000. године, ретко када се десило да неки од блокова пребаци 40% подршке, а обично се крећу око 30–35% гласова. Разлога за то је неколико. Изборни систем са десет територијалних јединица (и две посебне, за дијаспору и националне мањине) подстиче фрагментиран парламент са низом мањих, регионалних странака или националних странака са израженим регионалним упориштима; а томе доприносе још и крута идеолошка подела левице и деснице, честа цепања партија, као и изражени регионализми.

Систем у свом зачетку, од првих вишестраначких избора 1990. године, није био двопартијски, већ би у првој деценији могао бити класификован као систем са доминантном

странком. Сартори је сматрао да овакав систем неравномерне дистрибуције моћи може настати како у ауторитарним државама, тако и у демократским; у двопартијским, али и у фрагментираним плуралистичким системима. Његова обележја су апсолутна већина једне странке – иако у оваквим системима постоји више партија, смењивост власти је веома ретка појава (Sartori 2002, 182). У првој деценији вишепартизма, ХДЗ је самостално формирао све хрватске владе, уз изузетак Владе народног јединства премијера Фрање Грегурића, која је трајала од јула 1991. до августа 1992. године, а у коју су због ратних дешавања ушле готово све парламентарне странке – међутим и у овој влади је поново доминирао ХДЗ. Победа ХДЗ-а на првим изборима није представљала нарочито изненађење у контексту транзиције, будући да су такве антикомунистичке и национал-мобилизаторске партије имале упориште у бројним бившим социјалистичким земљама (Hloušek and Strmiska 1999). Током трајања рата у Хрватској, практично је успостављен полупредседнички систем, који је, за време председниковања лидера ХДЗ Фрање Туђмана, по неким ауторима класификован и као хибридна демократија, или чак као ауторитарни систем (Šedo 2010). Томе је свакако допринела председничка контрола владе путем лидерске позиције у владајућој странци, али и зависност државних институција и медија, као и друге манипулације у сфери политике, цивилног друштва и економије.

Опозиција је у тим годинама фрагментирана и релативно слаба. Иако се очекивало да Социјалдемократска партија, пре свега због јаких организационих капацитета и мобилизаторског потенцијала које је поседовала као наследница Савеза комуниста Хрватске, игра велику улогу од самог почетка вишестраначја, то се у првом периоду није десило. Странка је готово маргинализована у првој половини деведесетих, те је на изборима 1992. освојила свега 5,4% гласова (Zakošek 1994, 37). Разлога за то је неколико: наслеђе странке је перципирано као југословенско и комунистичко, а томе је свакако допринео и донекле амбивалентан став према међународном статусу и унутрашњој организацији новонастале хрватске државе (Hloušek and Strmiska 1999). Такође, СДП је изгубио и велики број гласача из редова српске мањине који су традиционално

били наклоњени Савезу комуниста, а који су чинили значајан корпус гласова који је ова странка освојила на првим изборима 1990. године – што је илустровано изборним успехом СДП у деловима земље са израженим присуством српске популације (видети: Мапа 1).

Мапа 1. Резултати првих вишестраначких избора у Хрватској 1990. године по изборним јединицама

Извор: Wikimedia Commons

Такође, СДП је од избора 1992. изгубио још једно важно упориште – Истру, где се у међувремену формирани Истарски демократски сабор наметнуо као водећа странка либералне левице у том региону (видети такође: Мапа 1). Током година

пада СДП-а, Хрватска социјално-либерална странка (ХСЛС), иначе прва некомунистичка политичка партија основана у Хрватској 1989. године, покушала је да се наметне као носилац опозиције ХДЗ-у. Међутим, ова центристичка и проевропска странка никада није успела да мобилизује довољно гласача да би представљала озбиљног изазивача (највећи појединачни успех остварили су 1992. године, са 17,71% освојених гласова), а томе су допринели и чести унутарпартијски сукоби (Hloušek and Strmiska 1999).

Хрватски партијски систем у првој деценији тако дефинитивно можемо означити као систем са доминантном странком, будући да је свих десет година Туђманов ХДЗ био надмоћан актер. Редовни парламентарни избори одржани у јануару 2000. године доносе велику прекретницу. Пре свега, промењен је изборни систем: након покушаја са већинским и мешовитим системом, усвојено је пропорционално гласање у дванаест изборних јединица: десет територијалних, једној намењеној представницима дијаспоре и једној збирно намењеној представницима националних мањина. Овај механизам је на снази до данас, додуше уз мање промене које се тичу прилагођавања броја саборских места за мањине и дијаспору, као и увођења преференцијалног гласања од 2015. године.

Друга велика промена имала је пресудан утицај на динамику политичког система у целини: наиме, месец дана пре избора умире лидер ХДЗ и први председник државе Фрањо Туђман, који је до тог момента представљао објективно најјачи фактор одлучивања у хрватској политици – условљавајући како значајну дисторзију ка полупредседничком систему, тако и велику популарност сопствене странке. Туђманова смрт доноси унутарстраначке борбе у ХДЗ-у, што се одразило и на рејтинг. Најзад, економски проблеми у последње две године мандата, дугорочне оптужбе за корупцију и ауторитарну владавину, као и проблеми у управљању главним градом Загребом, условљавају тежак пораз ХДЗ на парламентарним изборима (Hečjak, Zakošek and Čular 2013, 451–452). Коалиција окупљена око СДП и ХСЛС осваја 25 мандата више од ХДЗ-а, а како јој је недостајало неколико мандата за апсолутну већину, владу формира са предизборном коалицијом окупљеном око

Хрватске сељачке странке (ХСС), те премијер постаје Ивица Рачан. Систем од тада номинално постаје двопартијски, захваљујући неколиким симултаним процесима: у питању су драстично слабљење утицаја ХСЛС, као и конкуренција полова окупљених око ХДЗ и СДП.

Поставља се легитимно питање да ли је систем уопште еволуирао, односно да ли се и данас ради о такмичењу са доминантном странком? Од укупно тридесет година вишестраначја, ХДЗ је вршио извршну власт 22 године – изузетак су само владе Ивице Рачана и Зорана Милановића. Међутим, неколико аргумената говори против те хипотезе. Пре свега, од 2000. године, амплитуда смењивости је релативно стабилна: СДП-ове коалиције су формирале владу током 8 година, а ХДЗ током 12. Такође, ХДЗ након победе 1995. године није успео да освоји већину карактеристичну за доминантну странку – све владе које су формирали у потоњем периоду су биле коалиционе или мањинске. Најзад, резултати председничких избора показују да је доминација ХДЗ знатно ослабила од смрти првог председника Туђмана: са изузетком успеха Колинде Грабар Китаровић на изборима 2014/2015. године, њихови кандидати су редом доживљавали поразе: од Стјепана Месића, Иве Јосиповића и Зорана Милановића – а неретко већ у првом кругу избора. Уосталом, сама транзиција ка чистом парламентарном систему донела је проблем кандидовања препознатљивих личности за лидерску странку као што је ХДЗ, који очигледно ретко када може гласачима да понуди две јаке персоне: једну на месту председника странке и премијера, а другу као кандидата за председника републике. Тако да можемо рећи да, иако је хрватски систем имао доминантну странку током Туђмановог мандата, после 2000. године то дефинитивно није случај.

Међутим, да ли је систем постао двопартијски или се ради о двоипартијском или чак мултипартијском? Већ на самом зачетку вишестраначја, Ненад Закошек говори о три блока: левом – који чине СДП и регионалне странке; центрстичком – Хрватска народна странка и ХСЛС; и десном: ХДЗ, Хрватска сељачка странка и низ странака са крајње деснице, у првом периоду Хрватска странка права (Закошек 1994, 23–24). Број ефективних парламентарних партија (Gallagher 2019) нам

такође говори да систем није, нарочито после 2000. године, био двопартијски (видети: Табела 1). Сиарофова интерпретација индекса ефективног броја партија такође индицира да се ради о, у најбољем случају, умереном мултипартизму са две доминантне партије (Siaroff 2000, 69–72).

Табела 1. Ефективни број партија у Сабору 1992–2016.

Изборна година	Ефективни број партија
1992	1,92
1995	2,56
2000	4,01
2003	3,56
2007	3,07
2011	2,59
2015	2,92
2016	2,97

Да бисмо у овом периоду систем дефинисали као двоипартијски, по Блонделовом схватању, потребно је да, поред доминантне расподеле преко 80% мандата између две главне странке (што ХДЗ и СДП не испуњавају, већ њихове коалиције обично поделе око 70% или мање), трећи актер осваја око 15%. Иако је то случај у хрватском систему, са неколико значајних изузетака, не ради се о једној странци – већ је, захваљујући природи изборног система, подршка трећем полу размрвљена између више хетерогених листи. Ипак, блоковско пост-изборно сврставање трећег пола ка левици или десници је било предвидиво практично до избора 2015. године и појаве листе Мост. Пре тога, мање странке су се углавном утапале у бипартијско такмичење, упркос томе што су постојали значајни актери који су мењали стране: нпр. ХСЛС и ХСС који су били у Рачановој влади, а након тога подржавали Санадерову; или ХНС који је након готово две деценије сарадње и коалирања са СДП-ом ушао у Пленковићеву владу 2017. године. Аутори попут Чакара (Џакар 2019, 31-32) систем након 2000. године дефинишу као умерени

плурализам. Међутим, и овај аутор наглашава да се, посебно у контрасту са осталим пост-социјалистичким државама, ради о веома институционализованом такмичењу које производи предвидљиве обрасце подршке и којим доминира партијски дуопол ХДЗ-СДП, рефлектујући дубоке расцепе хрватског друштва трајно укоренење у претежно биполарно такмичење унутар партијског система.

ИДЕОЛОШКА ЛИНИЈА ПОДЕЛЕ ПАРТИЈСКОГ СИСТЕМА

Иако бисмо на основу Сарторијеве типологије хрватски пример можда могли назвати поларизованим плурализмом, барем у смислу дистанце између странака као критеријума важнијег од пуког броја партија; не можемо искључити да је идеолошка природа такмичења и даље доминантно биполарна, са укоренењем поделом на једнодимензионалном идеолошком простору између блокова левице и деснице, којима доминирају две главне странке. Иако ХДЗ и СДП не испуњавају критеријум процента освојених мандата у парламенту, таквом закључку доприноси хронична немогућност осталих партија да угрозе биполарно такмичење. У две деценије после избора 2000. године, само три листе су успеле да освоје више од 10 мандата у Сабору (од укупно 151): коалиција окупљена око ХНС 2003. године (11 мандата) и листа Мост на изборима 2015. и 2016. године (19, односно 13 мандата). У прилог томе да је систем ефективно двопартијски, осим доминације две странке у мандатима, говори и преовлађујућа идеолошка подела.

Након 2000. године дешава се неколико процеса који намећу биполарно такмичење на традиционалном размеђу левице и деснице, које је у оквиру Хрватске условљено како социоекономским усмерењима партија, тако и културолошким аспектом – односно елементом друштвених вредности у програмима, деловању и јавном наступу две кључне партије. Наиме, долази пре свега до пада доминације ХДЗ и, одласком Туђмана, делимичног скретања странке ка умеренијем курсу; затим раста популарности СДП-а као носиоца другог пола хрватског партијског система; и повезано с тим, пада рејтинга ХСЛС као алтернативне опозиције ХДЗ-у (након унутрашњег

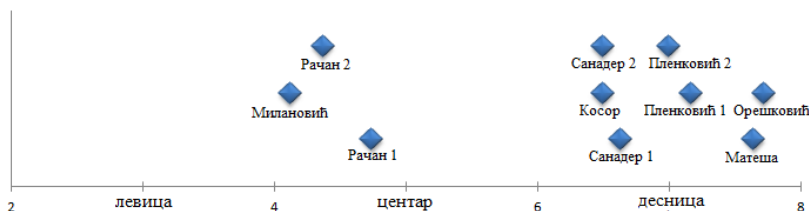
раскола и напуштања Рачанове владе 2002. године, ХСЛС никада није освојио више од 2 мандата у Сабору).

Проблематично је да ли СДП можемо да третирамо као класичну странку левице. У експертској анкети о идеолошким позицијама владајућих странака у бившим социјалистичким државама, коју је аутор овог рада спровео током 2017. године (Bursać 2018) два Рачанова кабинета (пре и након реконструкције 2002. године) и каснија Милановићева влада (2012–2016) су окарактерисани као владе (левог) центра. Њихова позиција на идеолошкој скали (која се креће од вредности 0 – екстремна левица, до вредности 10 – екстремна десница) је износила: 4,73 (Рачан 1), 4,36 (Рачан 2) и 4,11 (Милановић). Напоменимо да је ово истраживање вредности од 4 до 6 пласирало у идеолошки центар. У истим временским интервалима, сам СДП је оцењен позицијама 4 (Рачан) и 4,07 (Милановић). Стога треба бити опрезан када СДП проглашавамо „чистом” левицом. Разлог за то се делимично налази и у политикама саме странке када се налази на власти. Наиме, Рачанова влада је покренула свеобухватније економске реформе, укључујући и шири програм приватизације државних предузећа и рационализације јавног сектора, као контрамеру ономе што је СДП видела као једну врсту „заробљавања државе” од стране ратне елите предвођене Туђманом (Коуата 2003, 992–995). Слично се десило и на изборима у децембру 2011. године, када незадовољство грађана растом незапослености и константним економским падом у последње три године владе деснице, нужно условљених економском кризом, доноси ХДЗ-у најгори резултат у историји (23,5% гласова, односно 44 мандата), а апсолутни победник избора постаје тзв. Кукурику коалиција, коју су чиниле СДП, Хрватска народна странка, Истарски демократски сабор и Хрватска странка пензионера. Под објективним притиском економске кризе, СДП такође спроводи рестриктивну фискалну политику: влада доноси мере резања јавне потрошње и нарочито социјалних издатака, што је био покушај преокрета пролонгираног тренда негативних стопи раста и растуће незапослености, а који су у Хрватској били актуелни готово од зачетка кризе, тј. од 2009. године. То је довело до практичне трансформације СДП-а у оно што Бек назива „(нео)либералном левицом” (Бек 2004, 344). Такав

феномен додуше није неуобичајен у бившим социјалистичким државама. Током транзиције и отварања ових земаља ка глобалним политичким и економским процесима, многе странке традиционалне левице (било новоосноване, или оне настале еволуцијом из некада владајућих комунистичких партија), посебно када би биле у прилици да освоје власт, напуштале би своје традиционалне идеолошке позиције и померале се ка позицијама центра, приклонивши се тржишном консензусу и прихватајући победу либералног капитализма као „једине игре у граду”. Након првог периода транзиције, низ странака из бившег Источног блока се може навести као пример: Мађарска социјалистичка партија, Чешка социјалдемократска странка, Бугарска социјалистичка партија, румунска Социјалдемократска партија, Социјалдемократска партија Литваније, албанска Социјалистичка партија итд. Други део тог тренда јесте повећано заступање постматеријалистичких тема на уштрб традиционално леве радничке проблематике, што доводи до окретања радничких слојева ка опцијама које и даље заговарају опишљивије, материјалистичке вредности – а од којих су многе често на десници (Spasojević 2015, 18).

Двуполно такмичење илуструје и Графикон 1. који приказује позиције влада на идеолошкој скали левица – десница (Bursać 2018), а где се види да се три владе СДП налазе углавном конзистентно на левој страни идеолошког центра, док се седам влада ХДЗ у периоду од 1995. године до данас налази на позицијама деснице.

Графикон 1. Идеолошке позиције хрватских влада 1995–2017. на скали левица – десница

Десни део пола, као што смо навели, заузима доминантно ХДЗ. Скор ове партије се у оквиру десне позиције померао кроз историју: владе Иве Санадера и Јадранке Косор налазиле су се ближе центру, док је влада Тихомира Орешковића, изабрана у јануару 2016. године, нагињала ка екстремној десници (Bursać 2018). Током ове владе, идеолошки скор самог ХДЗ се померио на 8,06, а странка је на изборима наступила у савезу „Домољубна коалиција”, са неколико крајње десних странака: Хрватска демохришћанска странка (скор 8,46), Хрватски раст (скор 9,19) и Хрватска странка права – Анте Старчевић (скор 9,25). Странку ће за време председниковања Томислава Карамарка карактерисати својеврсна екстремизација, што је делом условљено и доминацијом идентитетских и културолошких питања у јавној сфери. То се међутим променило са избором Андреја Пленковића за шефа странке и премијера, у другој половини 2016. године. ХДЗ је од тада заузео умереније позиције, што илуструје и скор на скали левица-десница који пада на 7,13.

Међутим, Пленковићев повратак ка десном центру отвара простор на крајњој десници, који је ХДЗ до сада успешно покривао захваљујући свом националистичком наслеђу. У овом периоду изузетно су актуелна контроверзна друштвена питања, попут реформе школског курикулума, Истанбулске конвенције (о спречавању и борби против насиља над женама и насиља у породици), мањинских права – која дају платформу фрагментираној десници за окупљање и мобилизацију бирача независно од ХДЗ.

ПОТРАГА ЗА ТРЕЋИМ АКТЕРОМ

Латентна одлика хрватске политичке динамике у последњој деценији (а можда и дуже) је потрага дела електората за трећим релевантним актером који би представљао одрживу алтернативу дихотомији ХДЗ-СДП. Још раније смо помињали да ове странке тј. њихови блокови оквирно деле између 65 и 70% електората, те јасно постоји простор за формирање такве опције.

Покушаја трећих странака да изађу из дихотомије је било много. Као што је поменуто, ХСЛС није успео да се

успостави као друга, а ни трећа странка по снази. Хрватска народна странка и Хрватска сељачка странка су на махове остваривале одличне резултате, али брзо би се утопили у постојећу једнодимензионалну поделу те због тога губиле подршку гласача. На парламентарним изборима 2011. листа Лабуриста освојила је 122 хиљаде гласова и чинило се да нека од нових странака на левици такође може да се етаблира у систему, али она је убрзо нестала са сцене, освојивши мање од 7 хиљада гласова на наредним изборима. Коалиција окупљена око иницијативе Живи зид је поновила сличан успех на изборима 2016. године, освојивши 8 мандата, али су ту организацију од тада карактерисали бројни интерни сукоби, те је неизвесно какав резултат ће остварити на наредним изборима. Анализа резултата председничких избора такође показује да значајан део бирачког тела „тражи” трећег кандидата. Још 2005. године независни кандидат Борис Микшић је популистичком кампањом америчког стила успео да освоји готово 400 хиљада гласова – други круг му је измакао за око 50 хиљада гласова. Загребачки градоначелник Милан Бандић 2009/2010. улази у други круг избора, али тамо је тешко поражен од кандидата СДП Иве Јосиповића. Најзад, кандидат Живог зида Иван Вилибор Синчић на изборима 2014/2015. осваја 293 хиљаде, односно 16,42% гласова. Као што смо видели, овај успех Живог зида по свему судећи неће успети да се материјализује у смислу креирања стабилног актера у партијском систему.

Постоје индиције да је трећи партнер већ присутан, и то од парламентарних избора 2015. године. Ради се о Мосту независних листа, широкој платформи која је окупила локалне политичаре, покрете и удружења, освојивши 302 хиљаде гласова 2015. године (13,51%, односно 19 мандата), тј. 186 хиљада 2016. године (9,91%, односно 13 мандата). Као што је видљиво, и Мост је претрпео велики пад популарности за мање од годину дана, такође захваљујући утапању у бипартијско такмичење и учешћу у Орешковићевој влади, што се десило због конзервативних елемената у овом покрету, који су у међувремену преузели примат. Мост је у кампањама комбиновао наратив критике елита, са захтевима за реформу политичког система, а Мишчевић сматра да је ова

листа прикладан кандидат за актера који би заузео позицију популистичке деснице (Mišćević 2019, 56).

Хењак наводи податак да су гласања 2015. и 2016. уједно два изборна циклуса у којима су и подршка новим странкама и изборна апстиненција достигли највиши ниво од 1990. године (Heњak 2017a). Овај аутор објашњава да је значајан број бирача остао изван структуре основног идеолошког расцепа, те да њих страначки систем који је стар готово две деценије не репрезентује. Он је такође израчунао да је за нове странке, назване анти-естаблишментским реформским партијама (као такве дефинише Мост, Живи зид, Странку рада и солидарности, Хрватски демократски савез Славоније и Барање и листу Паметно) кумулативно освојиле 23,49% гласова, односно 24 места у Сабору. Подршка овим странкама се темељи на гласачима који су остали изван поделе на леви и десни пол, која је према појединим ауторима примарно повезана с односом према историји, религији, традицији и модерности (Jou 2010); а такође има утемељења и у демографији, показујући да се млађи бирачи теже уклапају у биполарну друштвену поделу, те је њихов рејтинг више резултат протеста него мобилизаторског успеха самих странака (Heњak 2017b).

У току 2019. десило се још једно значајно померање на крајњој десници – неколико странака, покрета и удружења формирало је листу „Хрватски суверенисти” за европске изборе, освојивши преко 91 хиљаде, односно 8,52% гласова те једно место у Европском парламенту. Ова листа је од тада прерасла у партију, а иако је још рано проценити могуће место на традиционално фрагментираном крајње десном делу партијског спектра, извесно је да је померање ХДЗ ка центру отворило простор за овакве опције. На управо такву политичку ситуацију делимичне засићености биполарном поделом и уобличавања отвореног простора крајње деснице, долази до председничких избора у децембру 2019. и појаве популарног певача Мирослава Шкоре на политичкој сцени.

ПРЕДСЕДНИЧКИ ИЗБОРИ 2020: СЛУЧАЈ ШКОРО

У првом кругу председничких избора, 22. децембра 2019. године, Зоран Милановић осваја 562 хиљаде гласова (29,55%),

актуелна председница Колинда Грабар Китаровић 507 хиљада (26,65%), а независни кандидат Мирослав Шкоро 465 хиљада (24,45%).

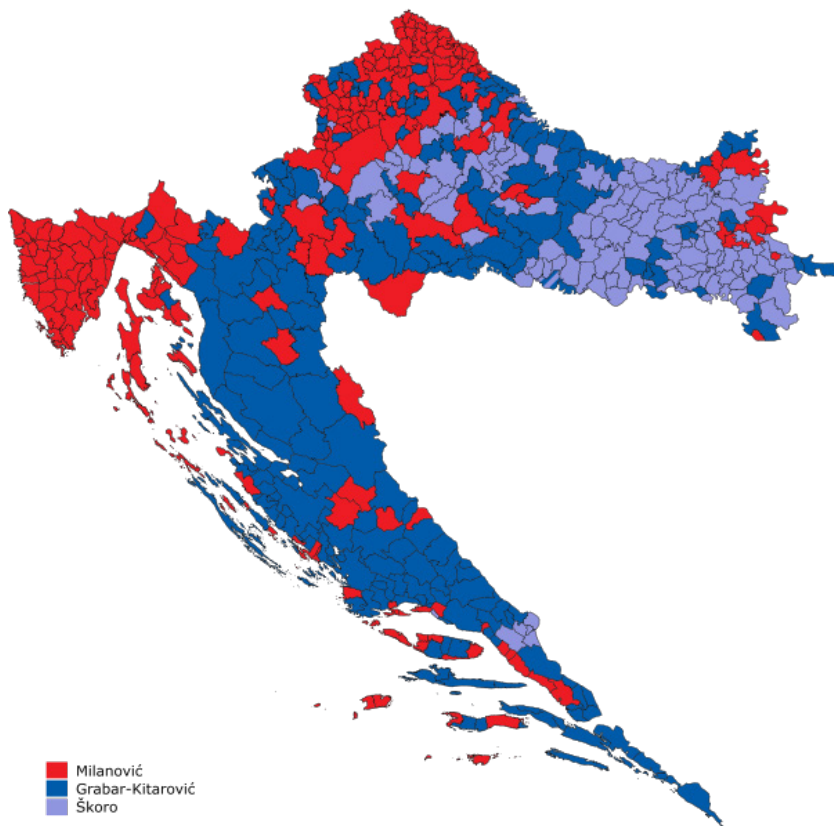
Већ у процесу кандидовања, било је јасно да је Шкоро упливао на поље крајње деснице: иако се ради о независном кандидату, подржали су га Мост, као и странке и организације из алијансе Хрватски суверенисти. Шкоро је у кампањи показао класичне одлике популисте у смислу порука које је слао: радило се о критици корумпираних елита и неефикасног система, нарочито о форсирању перцепције сукоба тихе већине (народа) и владајуће мањине, те каналисања револта према естаблишменту (Zacharzewski 2011); о захтевима за повећањем овлашћења председника, као и за више директне демократије; а заиграо је и на карту традиционалних подела, посебно у смислу националистичких порука, ушавши тако у идеолошки простор који је у неким претходним изборним циклусима успешно експлоатисао ХДЗ. Шкори је иначе ово други покушај у политици: 2007. је изабран у Сабор као члан ХДЗ, а 2008. је био њихов (неуспешан) кандидат за градоначелника Осијека.

Треба приметити да партијски систем Хрватске све до појаве Моста није имао снажну популистичку и антиелистичку странку, посебно не на десници. ХДЗ је покривао популистички десни спектар, али се ради о партији елите која је, са два мандата изузетка, на власти од самог зачетка вишестраначја у Хрватској, те за ову странку није било могуће да усвоји антиелистички дискурс, будући да је паралелно заузимала позиције етаблиране странке деснице и популистичко-националистичке странке. Недостатак изворне антиелистичке опције, у комбинацији са курсом релативног отклона од крајње деснице заузетог за мандата Андреја Пленковића, допринео је брзом порасту рејтинга Мирослава Шкоре.

Овај кандидат је највећи број гласова имао у свом матичном региону Славонији (видети: Мапа 2), традиционалном упоришту ХДЗ, које важи за исподпросечно развијен регион у коме крајња десница и иначе има одређени контингент гласача. Такође, Шкоро је у кампањи успео да привуче подршку појединих јавних личности које су раније подржавале ХДЗ, па

чак и подршку једног њиховог саборског заступника (Стево Цулеј, изабран у Петој изборној јединици, која територијално покрива управо јужне делове Славоније).

Мапа 2. Резултати првог круга председничких избора 2019. године по општинама

Извор: Wikimedia Commons

Као што смо раније навели, екстремна биполаризација система је до сада „гутала” нове странке јер их је приморавала да се одреде у основном сукобу унутар партијског система, те су и оне листе које су доживљавале изборне успехе и успеле да мотивишу гласаче као „нове”, „реформске” или

„популистичке”, ускоро губиле популарност и утапале се у постојећу динамику система.

Шкоро, за сада, не мора да се одреди, а индикативно је да то није учинио ни након првог круга председничких избора, те у јавним обраћањима није позвао гласаче да подрже Милановића или Грабар Китаровић. По свој прилици, гласачи то нису ни учинили (претпоставља се да већина њих природно нагиње ка ХДЗ), те је њихова одлука индикатор формирања или боље речено хомогенизације нове групе у гласачком телу, која има потенцијал да остане изван биполаризације, па чак и да је угрози. Шкоро је врло брзо након председничких избора најавио излазак на саборске изборе 2020. са сопственом платформом, у намери да створи трећу одрживу опцију (Špoljar 2020). Крајем фебруара регистровао је странку Домовински покрет, у намери да се надмеће на долазећим парламентарним изборима, а ускоро је ушао и у предизборну коалицију са Хрватским суверенистима, да би се листи након тога придружио и низ мањих организација и истакнутих појединаца, углавном са крајње деснице. Даљи ток трансформације партијског система одредиће број освојених мандата и нарочито постизборно понашање и евентуално коалирање Шкориног покрета након јулских превремених избора.

ЗАКЉУЧАК

Засићење бирача дводеценијском биполарном поделом партијског спектра и латентна потрага дела електората за трећом опцијом, фрагментација крајње деснице и повлачење ХДЗ-а са ових позиција, као и објективне глобалне околности попут конвергенције неколико великих криза (видети: Brubaker 2017) и домино ефекат раста популистичке деснице у Европи, створиле су сплет фактора који је олакшао појављивање аутентичне популистичке опције у Хрватској, што је даље отворило могућност за дугорочнију трансформацију партијског система у трополно такмичење.

Сличан процес је већ виђен у неким европским државама. Нпр. у Чешкој је готово тродеценијска динамика коју је карактерисало такмичење између десног ОДС (Грађанска демократска странка) и социјалдемократа угрожено од 2013.

године продором покрета АНО 2011, који јесте популистички, али уједно и реформско-центристички (Најек 2017, 279–280). Традиционално такмичење умерене левице и умерене деснице у Аустрији је такође доведено у питање новим растом Слободарске партије, што је условило да Народна партија под Себастијаном Курцом заузме популистички курс у покушају мобилизације десних гласача, нарочито у погледу питања миграције. Сличан тренд динамике између десног центра и екстремне деснице видимо и у односу Фидеса и Јобика у Мађарској, уз напомену да је тамо биполаризација спектра раније уништена након екстремног пада популарности левице након економске кризе; као и да се без сумње ради о систему са доминантним актером – што Хрватска није.

У закључку, трансформација система ће зависити од капацитета Шкорине листе да задржи подршку гласача, као и да успостави стабилну партијску организацију. Један од важних фактора могло би бити и окупљање традиционално размрвљене крајње деснице на једној листи, што је тренд коме очигледно сведочимо пред долазеће парламентарне изборе. Тиме би могао да се започне процес формирања тропартијског система у којем ће половине чинити леви центар, десни центар и крајња десница. Да ли ће се то заиста десити, биће јасније након ванредних парламентарних избора 5. јула 2020. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Beck, Ulrich. 2004. *Моћ против моћи у доба глобализације - нова свјетскополитичка економија*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brubaker, Rogers. 2017. "Why populism?" *Theory and Society*, 46 (5): 357–385.
- Bursać, Dejan. 2018. "Expert survey on party ideology in former socialist countries, 1990–2017." *Institut za političke studije*. Poslednji pristup 20. 01. 2020. <http://www.ips.ac.rs/researchers/dejan-bursac>

- Čakar, Dario Nikić. 2019. "The Presidentialisation of Political Parties in Croatia: Institutional Change Matters." In *The Presidentialisation of Political Parties in the Western Balkans*, ed. G. Passarelli, 23–47. London: Palgrave Macmillan.
- Gallagher, Michael. 2019. "Election indices." *TCD*. Poslednji pristup 20. 01. 2020. https://www.tcd.ie/Political_Science/people/michael_gallagher/ElSystems/Docts/ElectionIndices.pdf
- Hajek, Lukas. 2017. "Left, Right, Left, Right... Centre: Ideological Position of Andrej Babiš's ANO." *Czech Journal of Political Science*, 3/2017, 275–301.
- Hejvud, Endru. 2004. *Politika*. Beograd: Klio.
- Henjak, Andrija. 2017a. „Lojalnost, glas ili izlazak: izborna participacija i potpora novim strankama u Hrvatskoj.” *Analiza Hrvatskog politološkog društva*, 14 (1): 79–103.
- Henjak, Andrija. 2017b. „Nose li parlamentarni izbori 2015. i 2016. godine promjenu političkih rascjepa u Hrvatskoj?” *Društvena istraživanja*, 27 (3): 383–406.
- Henjak, Andrija, Nenad Zakošek and Goran Čular. 2013. "Croatia." In *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*, eds. S. Berglund, J. Ekman, K. Deegan-Krause and T. Knutsen, 443–480. Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.
- Hloušek, Vit, and Maximilian Strmiska. 1999. "The Predominant Party System in the Post-communist Croatia: Some Remarks." *Central European Political Studies Review*, 1 (2): <https://journals.muni.cz/cepst/issue/view/300>
- Jou, Willy. 2010. "Continuities and changes in left–right orientations in new democracies: The cases of Croatia and Slovenia." *Communist and Post-Communist Studies*, 43 (1): 97–113.
- Koyama, Yoji. 2003. "Transition in Croatia." *Ekonomski pregled*, 54 (11–12): 979–998.
- Lajphart, Arend. 2003. *Modeli demokratije*. Beograd: Službeni list, Podgorica: CID.

- Miščević, Nenad. 2019. „Vratit ćemo narodu državu – desni populizam, nacionalizam i novi izazovi.” *Političke perspektive*, 9 (1): 37–66.
- Sartori, Đovani. 2002. *Stranke i stranački sustavi*. Zagreb: Politička kultura.
- Siaroff, Alan. 2000. *Comparative European Party Systems: An Analysis of Parliamentary Elections since 1945 (Contemporary Issues in European Politics)*. New York: Garland Publishing.
- Spasojević, Dušan. 2015. „Socio-strukturna paradigma u političkoj nauci.” *Srpska politička misao*, posebno izdanje, 2/2015: 7–34.
- Šedo, Jakub. 2010. “The party system of Croatia.” In *Party Politics in the Western Balkans*, eds. V. Stojarova and P. Emerson, 73–84. London: Routledge.
- Špoljar, Marko. 2020. „Miroslav Škoro za Jutarnji: Moj plan za osvajanje Sabora.” *Jutarnji list*, 20. 01. 2020. <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/miroslav-skoro-za-jutarnji-moj-plan-za-osvajanje-sabora-na-izbore-cemo-izaci-kao-pokret-pod-mojim-zastitnimznakom/9871585/>
- Zacharzewski, Anthony. 2011. “Populism: some definitions.” *The Democratic Society*. <https://www.demsoc.org/2011/04/29/populism-some-definitions>
- Zakošek, Nenad. 1994. „Struktura i dinamika hrvatskoga stranačkog sustava.” *Revija zasociologiju*, 25 (1–2): 23–39.

Dejan Bursac**Institute for Political Studies, Belgrade***CROATIAN ELECTIONS 2020: THE END OF TWO-PARTY COMPETITION?****Resume**

Since the year 2000, two large political blocs have been dominating the Croatian party system: the conservative one, rallying around the Croatian Democratic Union (HDZ), and the left-liberal, gathered around the Social Democratic Party. The dynamics of competition between these two groups indicates the basic political cleavage that lies on a single-dimensional Left-Right divide. The third options sometimes managed to break bipartisanship, at least in the short term, and to achieve relatively good election results. However, in the medium term, these breakthroughs have been largely unsuccessful, with third parties quickly blending into dominant bipartisan divide, resulting in a stable two-party competition. Until recently, the poor results of the populist right also contributed significantly to the stability of competition, since the dominant HDZ successfully covered that part of the ideological spectrum, largely because of its own nationalist heritage. HDZ thus held the positions of center-right party and populist-nationalist movement in parallel, effectively preventing the development of any viable anti-establishment option. The results of 2019/2020 presidential election signaled a change: for the first time, a far right-challenger (in this case, an independent candidate Miroslav Škoro) managed to win over twenty percent of the vote, effectively dividing the right-wing voters and causing disruption in relatively stable dual competition. Škoro based his result on the long-term pursuit of a part of Croatian voters for the third option, as well as on a number of smaller nationalist and populist parties and movements that emerged in Croatian politics in recent years. The reaction of his voters, who did not seem to blend in the bipartisan division in the second round of election, signals a change in the dynamics of an

* E-mail address: dejan.bursac@ips.ac.rs.

entire party system – possibly already in the next parliamentary election, to be held in July 2020.

Keywords: Croatia, elections, two-party system, Croatian Democratic Union, Social Democratic Party, Miroslav Škoro, populism

* Овај рад је примљен 26. јануара 2020. године, а прихваћен на састанку Редакције 4. јуна 2020. године.